

LUKUKLAANI

**Suomenkielisen lasten- ja
nuortenkirjallisuuden
kokonaiskartoitus**

2019

Suomenkielisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden kokonaiskartoitus

Lukuklaani-hankkeen tutkimusosio 2017–2019

Laatineet Henri Satokangas ja Lukuklaani-tutkimusprojektin tutkijat

Rahoittanut Suomen Kulttuurirahasto

Sisällys

1 Johdanto	2
2 Yleistä	2
3 Kotimainen ja käännetty	3
4 Aiheiden kirjo	4
5 Runous	6
6 Seksuaalisuus, perhe, sukupuoli ja muut arat aiheet	7
7 Nuortenkirjat	8
8 Kuvakirjat.....	9
9 Tietokirjallisuus	9
10 Monikulttuurisuus	11
11 Helppolukuiset ja selkokielet kirjat.....	12
12 Tutkimus	13
13 Lopuksi.....	14

1 Johdanto

Tämä on suomenkielisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden kartoitus. Kartoitus toteutettiin osana Suomen Kulttuurirahaston ja Kopioston Lukuklaani-hankkeen tutkimusosiota (ks. Grünthal ym. 2019), ja sen tavoitteena on tarjota kokonaiskäsitys suomenkielisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden tarjonnasta 2010-luvulla. Julkaistujen teosten määrän lisäksi selvitettävänä on käsittelytapojen monipuolisuus. Millaisia aiheita ja käsittelytapoja on tarjolla, mitä on vähän? Onko lasten- ja nuortenkirjallisuudessa katvealueita? Onko tarjolla tarpeeksi kirjoja erityisryhmille kuten heikosti lukeville? Kytkeytyykö kirjatarjonta oppilaiden harrastus- ja koulumaailmaan monipuolisesti?

Tärkeimpänä lähteenä kartoituksessa on ollut Lastenkirjainstituutti ja sen tekemä tilastointi. Lastenkirjainstituutti pyrkii keräämään kirjastoonsa kaikki Suomessa julkaistavat lasten- ja nuortenkirjat. Kirjaston kartuttaminen perustuu siihen, että kustantajat lahjoittavat teoksia instituutille. Kaikkia teoksia ei lahjoituksina saada, joten kokoelma ei ole täydellinen, mutta se on riittävän kattava antamaan suuntaa muutoksista ja trendeistä. Lastenkirjainstituutin mukaan kirjaston tilastot mukailevat muita kirjatilastoja, kuten Kansalliskirjaston tietoja. Keskeisimpiä dokumentteja ovat Kirjakori-katsaukset¹, jotka tehdään vuosittain aina samaan aikaan. Kunkin vuoden tilastot päivittyvät myös seuraavina vuosina kirjojen karttuessa, mutta Kirjakorin tiedot ovat saman vuosittaisen keräysajankohdan takia keskenään vertailukelpoisia. Lähteenä on käytetty lisäksi lastenkirjallisuutta käsitteleviä tutkimuksia ja muuta kirjallisuutta (esim. Vajärvi 2016, Rastas 2013 toim., Heikkilä-Halttunen 2013).²

Esittelen seuraavassa luvussa joitakin lasten- ja nuortenkirjallisuuden yleisiä trendejä. Sitten tarkastelen kirjojen jakautumista kotimaisiin ja käännöskirjoihin, jonka jälkeen käyn läpi kirjoissa käsiteltyjen aiheiden kirjoja. Seuraavissa luvuissa käsitelen tarkemmin joitakin erityisiä kirjallisuuden osa-alueita, kuten kuvakirjoja ja tietokirjallisuutta. Lopuksi vedän havaintoja yhteen.

2 Yleistä

Vuosittain ilmestyy yli tuhat suomenkielistä lasten ja nuorten kirjaa, sarjakuvat mukaan luettuna 1300–1500. Kustantajien laajasta kirjosta kertoo, että Lastenkirjainstituutti saa kirjoja lahjoituksina

¹ Kirjakori-tilastot löytyvät Lastenkirjainstituutin verkkosivuilta, osoitteesta <http://lastenkirjainstituutti.fi/muut-palvelut/tietoa-ja-tilastoja/lastenkirjatilastot>. Kirjakori-katsaukset on laatinut kirjastonhoitaja Päivi Nordling (poikkeuksina 2013, jolloin katsauksen laati Seija Kivelä, 2014, jolloin katsausta ei tehty, ja 2017, jolloin katsauksen laati työryhmä Päivi Antila, Kaisa Laaksosen, Päivi Nordling, Julia Pakola ja Noora Raiskio).

² Kokonaiskäsitystä esimerkiksi aiheiden kirjosta rakensi osaltaan myös vierailu Lastenkirjainstituutissa ja keskustelu kirjastonhoitaja Päivi Nordlingin ja toiminnanjohtaja Kaisa Laaksosen kanssa (18.6.2018). Lisäksi tekstiä on muokattu Nordlingin ja Laaksosen sekä Päivi Heikkilä-Halttusen kirjallisten kommenttien perusteella (Heikkilä-Halttunen 2019, Laaksosen 2019, Nordling 2019b). Kommenteista on ollut suuri tuki kartoituksen teossa.

110–120 kustantajalta. Puhun tässä raportissa vastedes käytännön syistä lastenkirjallisuudesta siten, että se kattaa myös nuortenkirjallisuuden.

Kirjatori-tilastoista ja kirjallisuuden perusteella on havaittavissa joitakin laajoja lastenkirjallisuuden trendejä. Alkujaan suomenkielisten teosten osuus on noussut tasaisesti käännösten kustannuksella, ja nyt tilanne on se, että noin puolet vuosittain julkaistavista nimikkeistä on kotimaista alkuperää ja puolet käännöksiä. Kuvakirjojen määrä on noussut jatkuvasti, ja etenkin kotimaisten kuvakirjojen lisääntyminen on huomattava trendi. Lastenkirjallisuudessa käsitellään tänä päivänä hyvin monipuolisesti erilaisia aiheita, ja ajankohtaiset teemat, kuten erilaiset ympäristöön, monikulttuurisuuteen ja terveyteen liittyvät asiat, näkyvät myös lastenkirjoissa (LKI 2010–2017; Vaijärvi 2016: 10).

Suosituimmasta ja luetuimmasta suomalaisesta lastenkirjallisuudesta silmiinpistävän suuri osa on sarjamuotoista. Sarjakirjallisuus on hyvin näkyvää etenkin nuortenkirjojen kentässä ja tietyissä genreissä: esimerkiksi fantasia- ja kauhukirjallisuutta julkaistaan runsaasti sarjoina. Valtaosa käännetyistä romaaneista kuuluu tähän ryhmään. (LKI 2016.) Sarjojen suosio nousee loppuvuodesta 2017 tehdyssä Lukuklaani-kyselyssäkin vahvasti esiin. Myös Heikkilä-Halttunen (2012: 147–148, 2013: 258–259) mainitsee yleiskatsauksessaan juuri sarjojen suuren suosion ja nimeää lisäksi nimeltä samoja kirjasarjoja, jotka osoittautuivat suosituiksi Lukuklaani-kyselyssä: Timo Parvelan *Ella*, Sinikka ja Tiina Nopolan *Risto Räppääjä* ja *Heinähattu ja Vilttitossu* sekä Aino Havukaisen ja Sami Toivosen *Tatu ja Patu*. Lukuklaani-tutkimuksessa sarjojen suosiota on selitetty tuttuudella: jo valmiiksi tuttujen hahmojen maailmaan on matala kynnyksellä palata uudestaan. Myös käännöskirjojen ykkönen on kirjasarja: J. K. Rowlingin *Harry Potter*. Tarkastelen seuraavaksi kotimaisen ja käännetyn lastenkirjallisuuden jakoa laajemmin.

3 Kotimainen ja käännetty

Kirjatarjonnan kannalta teosten alkuperä ei ole yhdentekevä. Ensinnäkin voidaan ajatella, että eri taustoista tulevat kirjat tarjoavat monipuolisemman kuvan maailmasta kuin ainoastaan yhdessä maassa tuotetut. Toiseksi siinä missä avaruutta tai dinosauruksia koskeva tieto on suhteellisen samanlaista maasta ja kulttuurista riippumatta, yhteiskunnalliset ja kulttuuriset aiheet (esim. perhe, historia, taide, päätöksenteko) näyttävät toisenlaisina Suomen kontekstissa kuin vaikkapa Kiinassa tai Yhdysvalloissa. Tarkastelemalla käännösten ja kotimaisten alkuperäisteosten suhdetta saadaan yksi näkökulma lastenkirjallisuuden monipuolisuuteen ja taustaan.

Käännöskirjat ovat 2000-luvun alussa hallinneet lastenkirjatarjontaa, mutta kuluvalla vuosikymmenellä asetelma on tasoittunut. Kirjatori-tilastoissa kotimaisten kirjojen osuus on noussut 2010-luvun aikana kolmanneksesta puoleen. Vuonna 2017 kotimaisten kirjojen osuus oli 52 prosentin

myötä ensimmäistä kertaa yli 50 %. Kotimaisuus painottuu nimenomaan lastenkirjoissa, kun taas varsinkin nuortenkirjapuolella käännessarjojen ja -fantasian osuus on vahva. Etenkin lasten tietokirjoissa käännetty kirjallisuus on määrällisesti ylivoimainen (Vaijärvi 2015: 9). Ruotsinkielisiä suomenruotsalaisia lastenkirjoja julkaistaan joka vuosi noin 20–25 nimekkeen verran ja karjalankielisiä, meänkielisiä ja saamenkielisiä ilmestyy muutama kappaletta vuosittain (LKI 2015).

Etenkin kuvakirjoista valtaosa on käännöksiä, vaikka kotimaisia kuvakirjoja julkaistaan niitäkin enenevässä määrin, jo runsaasti yli sata vuodessa (LKI 2012). Suurin osa vuotuisista suomennoksista (yli 70 %) käännetään englannista. Vuonna 2017 suomeen käännettiin englannin kielestä kaikkiaan yli 400 teoksen verran lastenkirjallisuutta. Muista kielistä käännetään suhteellisen vähän; eniten kuitenkin ruotsista ja saksasta. (LKI 2012, 2016, 2017.) Kokonaisuudessaan käännetyn lasten- ja nuortenkirjallisuuden määrä on 2010-luvulla vähentynyt: 2010 Kirjakoriin tilastoitiin 931 käännosteosta, 2017 määrä oli 587 (LKI 2017).³

Toisaalta suomesta muille kielille kääntäminen lisääntyy, sillä suomalaista lastenkirjallisuutta viedään maailmalle käännoksinä koko ajan enemmän. Esimerkiksi Mauri Kunnas, Sinikka ja Tiina Nopola sekä Timo Parvela ovat menestyneitä myös kansainvälisesti, ja heidän teoksiaan käännetään monille eri kielille. Vuonna 2016 julkaistiin Filin⁴ tietokannan mukaan suomalaisten lasten- ja nuortenkirjojen käännoksiä 131 kappaletta, 33 eri kielelle käännettyinä (LKI 2016). Vuonna 2017 ilmestyi ennätysmäärä sekä kotimaisia että käännettyjä satuja ja lastenromaaneja: 157 kotimaista ja 100 käännettyä, yhteensä 257 kappaletta.

4 Aiheiden kirjo

Kirjakori-selvitysten mukaan lastenkirjoja on tarjolla hyvin monipuolisesti eri aiheista, eikä katvealueita juuri ole. Myös Vaijärvi (2016: 9–11) toteaa lasten tietokirjallisuuden osalta aiheiden kirjon laajaksi ja monipuoliseksi – jo lasten tietokirjallisuutta julkaisevien tahojen kenttä on hyvin moninainen ja hajanainenkin.

Lastenkirjoissa käsitellään yhtäältä erilaisia perinteisiä ja ”ajattomia” aihealueita eri tiedonaloilta, toisaalta myös ajankohtaiset ja muodikkaat teemat näkyvät lastenkirjallisuudessa. Selkeä esimerkki tällaisesta on vaikkapa itsenäisen Suomen 100-vuotisjuhla.⁵ Lastenkirjainstituutin Kirjakori-sivut esittelevät kunkin vuoden keskeisiä trendejä tiiviissä muodossa, ja olen poiminut

³ Tosin on huomattava, että vuoden 2014 alusta alkaen Kirjastoon on talletettu käännessarjakuvia vain valikoiden, mikä on osaltaan vaikuttanut suhdelukuun kotimaisten hyväksi.

⁴ Suomalaisen kirjallisuuden vientikeskus, ks. <https://www.finlit.fi/fili>.

⁵ Heikkilä-Halttunen (2019) esittää yleisenä huomiona, että lasten- ja nuortenkirjallisuuden aiheet tuntuvat nykyisin olevan jopa aiempaa enemmän sidoksissa erilaisiin teemavuosiin, opetussuunnitelmiin, kansainvälisiin trendeihin tai yhteiskunnalliseen keskusteluun.

seuraavaan mainintoja kunkin vuoden lastenkirjatarjonnassa esiintyvistä aiheista; selvää on, että tällaiset yleiset luonnehdinnat eivät käsitä aiheiden kirjoa koko laajuudessaan. Samaten on ilmeistä, ettei tietyn aiheen käsittely rajoitu yhden vuoden raameihin, vaan mainitut trendit kertovat laajemmin 2010-luvun lastenkirjoista. Käy ilmi, että lastenkirjallisuus elää vahvasti kiinni ajassa.⁶

Maailman tila sekä ekologinen ja taloudellinen oikeudenmukaisuus ja vastuu ovat ajankohtaisissa lastenkirjoissa käsiteltyjä suuria aiheita, jotka näkyvät kirjallisuudessa ylipäänsäkin. Myös aina ajankohtaiset tyttöinä ja poikana olemisen kysymykset, perheongelmat ja rakkaus ovat näkyvillä, mutta niitä kuvataan entistä moninaisemmista näkökulmista. (LKI 2013.) Pinnalla ovat myös pakolaisuus ja monikulttuurisuus. Toisaalta kaupunkikulttuuri näkyy monen kirjan tekstistä ja kuvituksesta. Tietotekniikka ja sosiaalinen media ovat läsnä itsestään selvänä osana arkea, ja teknologia nousee esiin myös koodaus- ja nettioppaiden muodossa. Huomattava ilmiö on tunnetaitojen esiinmarssi: omien ja muiden tunteiden tunnistamista opetellaan kuvakirjoissa jo ihan pienestä lähtien, ja ulkonäköön ja sukupuoleen liitetyt asenteet muuttuvat vähä vähältä sallivammiksi. Tunteiden kohtaaminen ja käsittely näkyvät paitsi opas- ja muina tietokirjoina myös osana fiktiota. Myös monikielisyys on esillä useammassa lastenkirjassa. Lastenlaulukirjojakin julkaistaan edelleen useita vuosittain. (LKI 2016.)

Vuonna 2017 vietettiin Suomen itsenäisyyden 100-vuotisjuhlaa, mikä näkyi sekä lasten tieto- että kaunokirjallisuudessa. Juhlavuoden tietokirjoissa nousee esiin kansallinen ylpeydenaihe lukeminen sekä sanataidekasvatus. Suomi 100 -teemaan lukeutuvat myös sota-aiheiset teokset, joita ilmestyi useita. Edellisenä vuonna vankasti esiin noussut tunnekasvatus näkyi myös vuoden 2017 kirjoissa, varsinkin kuvakirjoissa, mutta myös tietokirjallisuudessa. Heikkilä-Halttusen (2019) käsityksen mukaan tunnekasvatuksen lisääntyminen lastenkirjoissa on yhteydessä uusien opetussuunnitelmien painotuksiin. Huomattavaa on, että lastenkirjoissa näkyy yhä lisääntyvässä määrin aikuisten puolella suosittu mindfulness eli tietoisien läsnäolon harjoittelu. Monet tunnetaitokirjat sisältävät mindfulness- tai hengitysharjoitteita. Joissakin kirjoissa harjoituksia yhdistetään myös fiktion.

Mediassa ja julkisessa keskustelussa viime vuodet näkyvillä ollut mielenterveyden ongelmiin liittyvien stigmojen ja tabujen purkaminen kuvastuu lastenkirjoissa (ks. luku 5). Esimerkiksi uupumus, stressi ja masennus tehdään näkyviksi. Nuortenkirjoissa kuvataan perheitä, jotka näyttävät ulospäin ehjiltä, mutta joissa vanhemmat eivät huomaa lapsiaan. Myös riippuvuutta

⁶Nordlingin (2019) mukaan lastenkirjallisuus elää jopa etuajassa. Esimerkkinä hän mainitsee Jukka Behmin kirjan *Pehmolelutyttö* (2017), joka käsitteli lasten seksuaalista hyväksikäyttöä; aiheesta kohistaan alkuvuodesta 2019 perinteisessä ja sosiaalisessa mediassa poikkeuksellisen voimakkaasti. Inka Nousiaisen Yökirja (2015) puolestaan kertoo kuusivuotiaasta Kuu-pojasta joka on allerginen päivänvalolle ja jonka pitää suojapukua ulkona ollessaan – aihe, josta Helsingin Sanomien *Kuukausiliite* 1/2019 kirjoittaa otsikolla *Poika, joka pääsi pois pimeästä* (Pasanen 2019).

käsitellään. Monet ajankohtaiset ja kiistojakin herättävät teemat ovat läsnä: rasismi, monikulttuurisuus, feminisismi, #metoo-kampanja. (LKI 2017.)

Tiukasti ajankohtaisten ja poliittistenkin aiheiden vastapainoksi kansanrunous on noussut jälleen ajankohtaiseksi nuortenkirjoissa 2000-luvulla, epäilemättä osittain fantasiakirjallisuuden suursuosion avittamana. Esimerkiksi Timo Parvelan *Sammon vartijat* -trilogia jatkaa Kalevalan tarinaa nykypäivän miljöössä. Huomattava teos tästä näkökulmasta on myös lapsille suunnattu, Kirsti Mäkisen proosamuotoiseksi sovittama *Suomen lasten Kalevala* (2002). (Heikkilä-Halttunen 2012: 149.) Mytologioiden vaikutus näkyy myös nuorten fantasiassa vahvasti, esimerkiksi Sini Helmisen *Väkiveriset*-sarjassa (Laaksonen 2019). Kirjakori-katsauksessakin (LKI 2016) huomataan, että useat suomalaiset lasten- ja nuortenkirjat saavat inspiraationsa kotimaisesta mytologiasta.

Heikkilä-Halttunen (2018) nostaa *Helsingin Sanomien* katsauksessaan esiin vuoden 2018 lastenkirjallisuuden teemoja: sukupuolen moninaisuus, ympäristö, eettinen kuluttaminen, lukemisen väheneminen, siirtolaisuus ja pakolaisuus, kielitietoisuus ja vähemmistökielet sekä vuorovaikutteisuus. Lastenkirjallisuus jatkaa elämistään ajassa sekä tärkeiden ja vaikeidenkin aiheiden käsittelyä.

5 Runous

Lastenrunoja julkaistaan Suomessa edelleen vuosittain paljon; lastenrunokokoelmia ilmestyy suhteellisen vakaasti noin parisenkymmentä kappaletta joka vuosi (LKI 2015, Nordling 2009b)⁷. Vuonna 2017 kotimaisia lasten runokokoelmia ilmestyi 28 kappaletta. Heikkilä-Halttunen (2012: 147) on nähnyt lasten runokirjallisuudessa 2000-luvun alun buumin, jota väritti runsaasti kuvitettujen, teemavetoisten lastenrunokirjojen runsas tarjonta. Toisaalta Laaksonen (2019) mukaan yksi katvealue on nuorille suunnattu runous: yksittäisiä nuorille sopivia runokirjoja löytyy, mutta kaikkiaan niitä julkaistaan hyvin vähän.

Grünthal (2017) esittelee ajankohtaisen lastenrunouden piirteitä ja ilmaisutapoja katsauksessaan 2000-luvun lastenrunokirjoihin. Hän nostaa esiin esimerkiksi kuvan ja sanan vuoropuhelun: tämän päivän lastenrunokirjoissa kuvallinen ilmaisu on usein pelkkää kuvitusta keskeisemmässä roolissa ja vie tarinaa eteenpäin. Lastenrunoudella on monesti kaksoisyleisö: lapsilukijan lisäksi aikuislukija on huomioitu esimerkiksi erilaisilla intertekstuaalisilla viittauksilla, kirjoittajan ”silmäniskuilla” aikuiselle. Lastenrunous on kieleltään edelleen useimmiten mitallista, ja

⁷ Tilanne on varsin hyvä: esimerkiksi Ruotsissa ilmestyy yleensä korkeintaan muutama lastenrunokokoelma vuosittain, harvoin useampia (Nordling 2019b).

sille on ominaista riimitystä ja toistosta syntyvän rytmien ja äänteellisyyden korostuminen käsitteellisen kielellisen sisällön sijaan: onhan lastenrunous tarkoitettu yleensä juuri ääneen yhdessä luettavaksi. Opettavaisuutta on vieläkin nähtävissä aakkosrunoudessa ja loruaapisissa – jollainen on vaikkapa Anni Riipisen ja Ritva Ruuska-Tuomisen *Kielet kippuralle* (2012) –, mutta yleisesti ottaen uusia asioita ja ilmiöitä lähestytään pikemmin esittelevällä kuin opettavaisella otteella. Keskeinen elementti lastenrunoudessa on huumori: karnevalismi, leikillisuus, nonsense ja vapaat sana-assosiaatiot ovat olleet jo pitkään lastenrunokirjojen kantavia aineksia, eivätkä ole lähdössä minnekään. (Grünthal 2017.)

6 Seksuaalisuus, perhe, sukupuoli ja muut arat aiheet

2000-luvulla lasten- ja nuortenkirjallisuudessa ei juurikaan ole enää tabuaiheita. Usein tabut rikotaan ensin nuorten- ja sitten jonkin ajan päästä lastenkirjoissa. Monet yhteiskunnalliset ilmiöt ehtivät yleiseen tietoisuuteen lasten- ja nuortenkirjallisuuden kautta sen lyhyen muodon ja yksinkertaisen esitystavan takia jopa aikuisten kirjallisuutta nopeammin. (Heikkilä-Halttunen 2013: 247–249.) Vaikkapa seksuaalisuus voidaan nähdä nuorille arkana aiheena, mutta siitä kirjoitetaan tänä päivänä heille runsaasti. 1990-luvun loppupuolelta asti seksistä, seksuaalisuudesta, tytöistä ja pojista on ilmestynyt erilaisia nuorten tietokirjoja. 2000-luvun mittaan seksuaalisuutta käsittelevissä kirjoissa itsetunnon ja minäkuvan kaltaisten asioiden käsittely on liitetty entistä vahvemmin seksuaalisuuden käsittelyyn. (Vaijärvi 2016: 78, 95–96.) Vaijärvi (2016: 117) nostaa esille myös erilaisten perheiden monipuolisen esittämisen lasten tietokirjoissa.

Vanhemmat loistavat useissa tuoreissa lastenkirjoissa poissaolollaan. He ovat tilapäisesti muualla tai eivät pysty erilaisten sosiaalisten ongelmien takia kantamaan lapsista vastuuta. Erilaisiin sukupuoli-identiteetteihin suhtaudutaan hyväksyvästi, samoin muuttuvaan minäkuvaan. (LKI 2015.) Pesonen (2013: 79) huomasi vuoden 2013 artikkelissaan, että monikulttuurisuus, vammaisuus sekä eri perhemallit ja ideologiat ovat olleet lastenkirjallisuudessa läsnä jo jonkin aikaa, mutta toisaalta sukupuolivähemmistöt eivät niinkään. Kuudessa vuodessa tämäkin aukko vaikuttaa tulleen täytetyksi: esimerkiksi Siri Kolun Topelius-palkinnollakin palkittu nuortenromaani *Kesän jälkeen kaikki on toisin* (Otava 2016) antaa äänen väärään sukupuoleen syntyneelle Peetulle (LKI 2016) ja *Ihan totta!* -tietokirjakilpailun nuorten sarjan voittajateos, Maiju Ristkarin, Nina Sunin ja Vesa Tynin *Sukupuolena ihminen* (Tammi 2018), käsittelee sukupuolten moninaisuutta ja sukupuoli-identiteettejä tietokirjallisuuden keinoin (Heikkilä-Halttunen 2018).

Kuten edellisestä luvusta käy ilmi, tabuista ja vaikeista asioista kirjoitetaan laajalti. Kuolema, sukupuolisuuden tabut, muistin ja mielenterveyden häiriöt ja vammaisuus ovat niin lasten kaunokirjallisuuden kuin lasten tietokirjojen aiheita. Tietokirjallisuudessa erityisesti näitä asioita

käsitteleville kirjoille on tavallista tiedon ja tarinan, faktan ja fiktion yhdistäminen. (Vaijärvi 2016: 136). Lisäksi itsetuhoisuutta ja jopa tappamisfantasioita on käsitelty nuorille lapsille ja nuorille suunnatuissa teoksissa, kuten Terhi Rannelan kirjassa *Taivaan tuuliin*, jossa päähenkilö Aura menettää todellisuudentajunsa, hurauttaa ääriajatteluun ja päätyy suunnittelemaan pommi-iskua (Heikkilä-Halttunen 2013: 249–252).

Onnet-tietokannasta⁸ löytyy kuusi suomenkielistä lastenkirjaa asiasanalla *muistihäiriöt*, esimerkiksi Mari Kujanpään *102 askelta mummilaan* (Otava 2018). Asiasanalla *sukupuoli-identiteetti* kirjoja löytyy 31, asiasanalla *masennus* 72 ja asiasanalla *mielenterveyshäiriöt* 46 osumaa. Tietokannan käytössä ilmiön nimeämisellä ja siten asiasanan valinnalla (ensimmäkin teoksen kuvailijan ja toiseksi tiedonhakijan) on luonnollisesti suuri merkitys: vaikkapa *vammaisuus* tuottaa 49 osumaa, *vammaiset* 82, *kehitysvammaisuus* viisi ja *kehitysvammaiset* 29. Selväksi joka tapauksessa käy, että tätäkin aihepiiriä käsitellään lastenkirjoissa runsaasti.

7 Nuortenkirjat

Suomessa fantasiakirjallisuus, tieteiskirjallisuus ja dystopiat ovat varsinkin käännettyissä nuortenkirjoissa suosittuja edelleen, ja monet kirjat muodostavat pitkiä sarjoja (LKI 2015, ks. luku 2). Vuonna 2017 nuortenkirjallisuuden julkaisumäärä pysyi aiempien vuosien tasolla, yhteensä 169 kirjaa joista kotimaisia 90 ja käännettyjä 79. Huomattavaa on, että kotimaisissa nuortenromaaneissa on huomattavasti enemmän tyttöpäähenkilöitä kuin poikia. Pojillekin on kuitenkin tarjolla maanläheisiä poikapäähenkilöitä, esimerkiksi Jyri Paretskoin mopojengistä kertovissa *Shell's Angles* -kirjoissa (Karisto).

Kotimaisissa nuortenromaaneissa on suunnilleen yhtä paljon fantasiaa ja realistisia romaaneja, molempia 32. Käännettyissä nuortenkirjoissa näkyy englanninkielisessä maailmassa vahva young adult -genre. Suuri osa käännettyistä nuortenromaaneista on suuren suosion maailmalla saaneita kirjasarjan osia tai kirjoja, joiden pohjalta on tehty elokuva, sillä yksittäisiä nuortenromaaneja tuntemattomilta tekijöiltä käännetään todella vähän. (LKI 2017.)

Nuoren ihmisen epävarmuus ja kamppailu sirpaleisen identiteetin kanssa ovat usein tavalla tai toisella läsnä nuortenkirjojen aiheissa. Luovat harrastukset ja taide toimivat usein keinona käsitellä hajanaista identiteettiä ja ilmaista itseään. 2000-luvulla nuortenkirjallisuudessa on alettu kuvata aiempaa enemmän yksilön elämän kipukohtia, joilla on aikuisuuteen valmentavia tehtäviä ja jotka parhaimmillaan voivat tarjota vertaistukea kovia kokeneelle nuorelle. (Heikkilä-Halttunen 2013: 249–251.)

⁸ Haut tehty tammikuussa 2019.

8 Kuvakirjat

Kuvakirjojen osuus on noin kolmannes vuosittaisesta lastenkirjatarjonnasta. Suurin osa niistä on pienille lapsille suunnattuja kuvateoksia, mutta myös kuvaromaanien määrä on kasvanut 2010-luvulla. Lasten tietokirjoissa kuvituksen merkitys on noussut alati keskeisemmäksi osaksi (Vaijärvi 2016: 9) ja samalla kuvamaailma muuttunut (Löytönen 2017). Löytönen (mas. 102) kuitenkin huomauttaa, että siinä missä aikuisten tietokirjallisuudessa runsas ja perinpohjainen kuvitus on tavallistunut voimakkaasti vasta 2000-luvulla, lasten tietokirjoissa runsaan kuvittamisen perinne on pitkä ja teoksiin on aina kuulunut enemmän tai vähemmän kuvia.

Vuoden 2017 tilastossa (LKI 2017) kuvakirjoja on yhteensä 474 kappaletta – sekä kotimaisia että käännettyjä kuvakirjoja siis ilmestyi enemmän kuin edeltävinä vuosina. Kotimaisten kuvakirjojen kokonaismäärä, 204 kirjaa, on suurempi kuin kertaakaan 2000-luvulla. Kotimainen kuvakirjojen tarjonta onkin aiheiltaan ja esitystavoiltaan monipuolista (ks. myös LKI 2016). Käännöskuvakirjoja julkaistiin 270. Kuvakirjojen kokonaismäärästä 35 prosenttia oli pikkulasten katselukirjoja, niistä suuri osa eli 129 kappaletta käännöskirjoja.

Vuonna 2017 tytöt ovat selkeästi enemmistössä kotimaisten kuvakirjojen päähenkilöinä (vrt. nuortenkirjat yllä). Kuvakirjoista löytyy myös viisi lapsipäähenkilöä, joiden sukupuolta ei ole määritetty. Eläinhahmot ovat edelleen yleisiä, sillä kaikkiaan 43 kotimaisessa kuvakirjassa päähenkilönä on eläin tai ryhmä eläimiä. Valtaosa eläimistä on personifioituja, usein kahdella tassulla kulkevia ja vaatteet yllään. Muita kotimaisten kuvakirjojen päähenkilöitä ovat esimerkiksi kummitukset, peikot, lumiukot, autot ja sienet. (LKI 2017.)

Heikkilä-Halttusen (2019) mukaan kustantamot eivät tunnu oivaltavan koulukentän muutoksia ja tarpeita, ja visuaalisuutta kaivattaisiin paljon nykyistä enemmän myös yläkouluikäisten kirjallisuuteen. Merkkejä tästäkin on silti hänen mukaansa jo nähtävissä: esim. Timo Parvelan, Bjørn Sørtlandin ja Pasi Pitkäsen läpikuvitettu *Kepler62*-sarja.

9 Tietokirjallisuus

Lasten tietokirjallisuus, kuten aikuistenkin, on runsas ja hajanainen kenttä. Lasten tietokirjoissa käsitellään monipuolisesti erilaisia aiheita eri tavoilla, ja toden ja tarun yhdisteleminen on tavallista (Hiidenmaa 2017: 75). Niistä on kuitenkin vain vähän tutkimusta ja julkaisuja; lasten tietokirjallisuuden arvostus ja asema ovat nousseet vasta 1990-luvulta lähtien esimerkiksi palkintojen myötä (Vaijärvi 2016). Kirjakori-tilaston kirjoista tietokirjallisuutta oli vuonna 2017 kaikkiaan 221 teosta, joista hieman yli puolet, 117 kappaletta, oli suomalaisia. Kotimaisten tietokirjojen määrä

olikin suurempi kuin koskaan aiemmin 2010-luvulla: vuonna 2010 niitä oli tilastossa 81. Käännettyjen tietokirjojen määrä on pysynyt jokseenkin tasaisena sadan pinnassa; 2017 niitä oli 104.

Tietokirjojen aiheet näkyvät aiheiden kirjoa yleisesti käsittelevässä luvussa 4, mutta erityisesti lasten tietokirjojen aihealueita esittelevät Kari Vaijärven teokset *Totta tosiaan* (2015) ja *Toden teolla* (2016). Vaijärven esittelemissä kirjoissa teemoina ovat muun muassa tiede, avaruus, luonto, historia, tarut ja myytit sekä taide ja kulttuuri mutta myös arjen ja ajattelun taidot, terveys ja sen häiriöt, minäkuva, tietokoneet ja ohjelmointi. Lasten tietokirjoissa maalataan suuria kaaria mutta opastetaan myös arjen pienissä asioissa.

Tietokirjoista on joitakin erityishuomioita myös Kirjakori-raporteissa. Lasten tietokirjojen suurimmat ryhmät ovat perinteisesti olleet avaruutta, luontoa, eläimiä ja ihmisen kehollisuutta käsittelevät kirjat (kirjastoluokka 5) sekä kulkuneuvoja, kotitaloutta ja käden taitoja esittelevät kirjat (luokka 6). Vähiten lapsille tarjotaan yhteiskunnallisia asioita käsitteleviä kirjoja (kirjastoluokka 3). Vuonna 2012 taideaiheet olivat tosin tavallista runsaammin esillä. (LKI 2010, 2012.) Ehkä yhteiskunnallisia ja monia muita ihmistieteellisiä aiheita käsitteleville teoksille olisi lasten tietokirjallisuuden kentällä vielä tilaa?

Siinä missä eläimet ja luonto ovat varsin perinteisiä ja ylisukupolvaisia tietokirja-aiheita, 2000- ja etenkin 2010-luvulla itsetuntemus ja tunnetaidot ovat tulleet näkyväksi osaksi lasten tietokirjallisuutta (LKI 2016, 2017, Nordling 2019a, ks. myös luvut 4 ja 5). Tunnetaitoja vahvistetaan ja esimerkiksi tietoiseen läsnäoloon opastetaan. Sukupuolten moninaisuutta, mielenterveyden häiriöitä ja ilmastonmuutosta sekä siihen liittyvää aktivismia käsitellään (Nordling 2019a). Oma keskeinen ja suosittu tietokirjagenrensä ovat henkilökuvat ja elämäkerrat: vuoden 2017 miesvoittoiset elämäkerrat esittelevät mm. laulajia, tubettajia ja jalkapalloilijoita. (LKI 2017.) Vuoden 2018 lastenkirjatapauksiin kuuluivat kertomukset esikuviksi sopivista rohkeista naisista, kuten kirjallisuudenhistorian merkkinaisesta Minna Canthista (Nordling 2019a). Lajitarjonta heijastelee näiltä osin aikuisten tietokirjallisuutta, jossa elämäntaito-oppaat ja elämäkerrat ovat hyvin suosittuja (ks. esim. Hiidenmaa 2017).

Tietokoneet, internet ja koodaus ovat suosittuja ajankohtaisaiheita ja näkyvät oppaina sekä muina tietokirjoina. Tietokirjoja julkaistaan myös erilaisista leluista ja peleistä, esimerkiksi suositusta Minecraft-tietokonepelistä. (LKI 2015, 2016, 2017.) Toisaalta verkon varjopuoli on sekin läsnä Emmi Niemisen ja Johanna Vehkoon sarjakuvateoksessa *Vihan ja inhon internet* (Kosmos 2017) (Nordling 2019a). Lapsille ja nuorille suunnattuja tietokirjoja ilmestyy muutenkin sarjakuvamuodossa. Tällaisia ovat esimerkiksi Michael Goodwinin ja Dan E. Burrin *Economix: sarjakuva siitä, kuinka talous toimii (ja ei toimi)* (Kampus Kustannus) ja José Pérez Monteron ja Ben Alexin *Ihmeellinen Jeesus* (Päivä Osakeyhtiö). Myös pelillisyyttä ja vuorovaikutteisuutta

hyödynnetään tietokirjoissa, esimerkkinä Timothy Knapmanin *Historiaseikkailu*-sarja (Lasten Keskus), jossa lukijaa kannustetaan tekemään kerrontaa ohjaavia valintoja itse. (LKI 2017.)

Lasten tietokirjat tarjoavat näkökulmia maailmaan selkeässä ja usein hauskassa muodossa (ks. Nordling 2019a). Heikkilä-Halttusen (2019) mielestä tietokirjallisuuden aihepiirien laantumisen tulisikin saattaa nykyistä paremmin myös opettajien tietoon ja lasten- ja nuortenkirjallisuutta käyttää entistä enemmän ilmiölähtöisen oppimisen materiaalia.

10 Monikulttuurisuus

Parin viime vuosikymmenen suurimpia ja näkyvimpiä yhteiskunnallisia muutoksia on Suomessa ollut monikulttuuristuminen⁹. Se on myös lastenkirjallisuudessa keskeiseksi noussut aihealue (LKI 2010–2017).¹⁰ Nimenomaan lapset saattavat kohdata monikulttuurisuutta arjessaan päiväkodeissa ja kouluissa enemmän kuin useat aikuiset työpaikoillaan (Rastas 2013a: 10) – siksi lapsille suunnatuissa kirjoissa aiheen käsittely on tarpeen. Monikulttuurisuuskasvatus näkyy myös kouluopetuksen tavoitteissa, kuten opetussuunnitelman perusteissa (esim. POPS 2014: 16). Kirjallisuudella on mahdollisuus toimia tukena monikulttuurisuuteen ja erilaisuuden ymmärtämiseen kasvamisessa, onhan lastenkirjoille nähty perinteisestikin keskeisenä kasvatuksellinen tehtävä (Pesonen 2013: 65).

Monikulttuurisuus on viime vuosien lastenkirjallisuudessa valtavirtaistunut teema (ks. luku 4). 2010-luvun lastenkirjallisuudessa on tavallista, että erot näytetään mutta niitä ei erikseen käsitellä – ne siis ovat luonnollinen osa kirjan maailmaa ja lasten arkipäivää (Pesonen 2013: 80, Rastas 2013b: 300). Onnet-tietokannan suomenkielisistä lastenkirjoista löytyy asiasanalla *monikulttuurisuus* 127 osumaa ja asiasanalla *kulttuurierot* kirjoja löytyy 40. Asiasanalla *pakolaiset* osumia tulee 134. Ilmeistä on, että kulttuurinen moninaisuus ei ole lastenkirjallisuuden katvealueita, jos se sellainen on joskus ollut. Laaksonen (2019) kuitenkin huomauttaa, että pääosin suomalaisesta lasten- ja nuortenkirjallisuudesta vielä puuttuu maahan muualta tulleiden ihmisten oma ääni. Vaikka monikulttuurisuus on näkyvä teema, monikulttuuriseksi luettavista kirjoista suuri osa on valkoihoisten suomalaista sukujuurta olevien ihmisten kirjoittamia. Tähän on Laaksosen mukaan toivottavasti tulossa muutos, jota ennakoi esimerkiksi Ruskeat Tytöt ry:n *RT LIT AKATEMIA*, jossa opetetaan luovaa kirjoittamista rodullistetuille tytöille.

⁹ Toki on huomattava, että Suomi on aina ollut enemmän tai vähemmän monikulttuurinen maa.

¹⁰ Yksi suomenkielinen lähde aiheesta on Anna Rastaan toimittama artikkelikokoelma (2013), jossa lastenkirjallisuuden ja monikulttuurisuuden suhdetta on tarkasteltu monesta näkökulmasta. Sen artikkeleissa myös esitellään laajemmin lastenkirjatutkimuksen lähdekirjallisuutta erilaisiin erityiskysymyksiin liittyen. On tosin huomattava, että kokoelma on julkaistu 2013, ja Suomessa ja lastenkirjallisuuden kentässä on tapahtunut paljon sen jälkeen (ks. luku 5).

11 Helppolukuiset ja selkokieliset kirjat

Kirjakori (LKI 2015) mainitsee useita helppolukuisia kirjasarjoja: *Kirjatiikeri* (Kustannus-Mäkelä) käsittää eri tekijöiden kirjoja, *Lue itse* (WSOY) pitää sisällään Tuula Kallioniemen *Karoliina-* ja *Reuhurinne-*kirjoja. Helppolukuisia ovat myös Tapani Baggen *Kaisa-*kirjat (Tammi) ja Tittamari Marttisen *Leon lemmikkiuutiset* (Lasten Keskus). Nordlingin (2019b) mukaan Suomessa julkaistiin useiden vuosien ajan hyviä kotimaisia helppolukuisia kirjoja, erityisesti Tammen kirjasarjoissa *Keltanokka*, *Kirjava kukko* ja *Vihreä varis*. Pikku hiljaa nämä sarjat hiipuivat ja lopulta vuonna 2012 loppuivat. Nyt tilanne on jälleen valoisampi, kun WSOY alkoi vuonna 2016 julkaista värikästä *Lukupalat-*kustantajasarjaa ja Karisto vuonna 2018 *Kirjakärpänen-*kustantajasarjaa. Onnetietokannasta löytyy asiasanalla *helppolukuiset kirjat* 1465 teosta.

Myös Laaksosen (2019) mukaan helppolukuiselle kirjallisuudelle on selkeä tilaus ja kustantajat ovat viime vuosina panostaneet siihen. Panostuksista helppolukuisiin hän mainitsee *Lukupalojen* ja *Kirjakärpäsen* lisäksi nuorille suunnatut Jyri Paretskoin *K15-*sarjan ja Kalle Veirton *Ohut hauska kirja* -teoksen. Jonkinlaiseksi väliinputoajaksi Laaksonen näkee isommat alakoululaiset – n. 10–12-vuotiaat –, joita lukemaan aloittelevien sarjojen aiheet eivät enää kiinnosta mutta joille nuortenkirjojen teemat eivät vielä ole ajankohtaisia. Tälle kohderyhmälle voisi olla lisää helppolukuista (kuvitettua) tarjontaa *Neropatin päiväkirjojen* ja *Kapteeni Kalsarien* rinnalle. Heikkilä-Halttusen (2019) mukaan juuri helppolukuisen, aiheiltaan ja esitystavaltaan (typografia, kirjasinkoko, kuvitus) kiinnostavaan lasten- ja nuortenkirjallisuuteen tulisi panostaa vielä nykyistä enemmän.

Siinä missä helppolukuisia kirjoja on vuosikymmenten mittaan julkaistu runsaasti, selkokirjoja on ilmestynyt vasta 1970-luvulta lähtien ja kaiken kaikkiaan vähän (Nordling 2017, Nordling 2019b). Selkokirjat on kirjoitettu selkokielellä, mahdollisimman ymmärrettäväksi mukautetulla kielimuodolla, joka on suunnattu ihmisille, ”joilla on vaikeuksia lukea tai ymmärtää yleiskieltä” (Selkokeskus 2018). Selkokielisillä kirjoilla on kysyntää monenlaisissa kohderyhmissä, joista lapsilukijat ovat yksi.

Selkokirjallisuus on edelleen marginaalinen mutta alati kasvava kategoria. Selkokeskuksen (2018) mukaan Suomessa julkaistaan noin 10–15 nimekettä vuodessa, ja keskuksen Selkokirjatietokannassa on 418 teosta. Asiasana *lastenkirja* on liitetty 52 teokseen; asiasanalla *nuortenkirja* löytyy 59 ja asiasanalla *lasten- ja nuortenkirja* 63 teosta. Selkokirjallisuuteen on alusta asti kuulunut niin selkokielelle mukautettuja kuin suoraan selkokielellä kirjoitettuja kirjoja (Selkokeskus 2018).

Vuoden 2015 Kirjakorissa (LKI 2015) selkokielistä lastenkirjoista mainitaan alakouluikäisille suunnattu Maiju Mäen *Presidentin painajainen* (Opikse) ja yläkoululaisille sopivat Marja-Leena Tiaisen *Poika joka katosi* (Avain) sekä Päivi Heikkilä-Halttusen toimittama kertomuskokoelma *Panttivanki* (Opetushallitus). Onnet-tietokannasta asiasanalla *selkokirjat* löytyy 223 suomenkielistä lastenkirjaa. Vuoden 2016 tilaston (LKI 2016) mukaan selkokirjojen julkaisemisessa on nähtävissä hienoista nousua. Vuonna 2017 julkaistiin edelleen uusia teoksia sekä myös selkomukautuksia monista lastenkirjoista ja nuorille sopivista aikuisten kirjoista (LKI 2017). Vajärvi (2016: 76) kiteyttääkin tilanteen selkokielistä lasten tietokirjoista puhuessaan: alku on, mutta lisää tarvitaan.

Erilaisia helposti luettavien teosten kohderyhmiä pohdittaessa ja eri lailla helpotettujen kirjojen luokittelussa valituilla käsitteillä on merkitystä. Lukuklaanin tutkimussuunnitelmassa asiaa problematisoidaan seuraavasti: ”Tarjolla on myös jonkin verran ns. selkokirjoja mutta niiden käyttö heikosti lukevien opetuksessa ei ole ongelmatonta. Pitäisikö olla muulla tavoin helpotettua kirjallisuutta heikommin lukeville?”

Kuvakirjojen kuvitus voidaan nähdä helppolukuisuutta lisäävänä elementtinä (vrt. Heikkilä-Halttunen 2012: 147–148, 2013: 259). Lastenkirjallisuudessa, jossa runsaalla kuvituksella on perinteisesti ollut merkittävä rooli, rajanveto lukemisen helpottamisen tapojen välillä voi olla hankalaa. Oma lukemisen helpottamisen ulottuvuutensa ovat eri ikäryhmät, esimerkiksi vasta lukemaan oppineiden kirjoissa käytössä voivat olla tikkukirjaimet ja tavutus.¹¹ Tavalla tai toisella helppolukuista lastenkirjallisuutta on siis tarjolla, mutta löytävätkö eri tavoin helpotusta tarvitsevat sekä sisällöltään että esitystavaltaan sopivia kirjoja?

12 Tutkimus

Lastenkirjatutkimus on 2000-luvulle tultaessa eriytynyt omaksi tunnistettavaksi tieteenalaksi. Se on kuitenkin Suomessa vielä varsin pieni, ja Lastenkirjainstituutin mukaan¹² sen verkkosivuillaan ylläpitämän, lastenkirjallisuuden tutkimusta (väitöskirjoja ja liseniaatintutkimuksia) esittelevän listauksen ajan tasalla pitäminen on verrattain helppoa, sillä uusia väitöskirjoja ilmestyy harvakseltaan. Sivuille on listattu myös pro graduja.

Lastenkirjainstituutin lista kertoo lastenkirjallisuuden olleen pitkään marginaalisessa roolissa tutkimuskohteena Suomessa: listan aloittavasta vuodesta 1947 vuoteen 1980

¹¹ Nordlingin (2019b) mukaan opettajat kuitenkin korostavat usein, että tikkukirjainkirjat eivät ole suotavia lukemisen alkutaipaleelle, koska koulussa opetetaan lukemaan suoraan pienaakkosilla. Kodeissa taas luullaan usein, että suuraakkosilla lukemaan opettelu valmentaa koulun alkuun.

¹² Tiedonanto vierailulla 18.6.2018.

lastenkirjallisuutta käsitteleviä suomalaisia väitöskirjoja ja lisensiaatintutkielmia on listattu yhdeksän kappaletta. Vuosilta 1981–1999 niitä on listattu 26 ja 2000-luvulta 49 kappaletta. Suunta on siis varsin selkeä: niin lastenkirjatutkimuksen määrä kuin monipuolisuus ovat kasvussa. Tutkimuksen painotus on vanhastaan ollut kirjallisuudentutkimuksessa, jossa aineistoksi on valittu lasten- tai nuortenkirjallisuutta, sekä toisaalta kasvatustieteessä ja koulumaailmassa. 2000-luvulla tieteenalojen kirjo on monipuolistunut, kun esimerkiksi kulttuurintutkimuksen, kielentutkimuksen, mediatutkimuksen ja taidekasvatuksen alat ovat tulleet näiden perinteisten lähestymistapojen rinnalle. Aiheita ovat esimerkiksi sukupuoli, huumori ja ironia sekä monikulttuurisuus.

Kirjakori-raporteissa nostetaan esiin fantasia, huumori ja kuvakirjat 2000-luvulla yleistyneinä tutkimuskohteina. Lisäksi uusina näkökulmina lasten- ja nuortenkirjallisuuteen mainitaan ekokritiikki, etnisyys tai tyttö tutkimus – tyttökirjat ovatkin usean Lastenkirjainstituutin listasta löytyvän opinnäytteen aiheena. Tutkimuskohteena tulossa tekee myös ns. crossover- eli kaikenikäisille lukijoille tarkoitettu kirjallisuus. (LKI 2013.) Lastenkirjallisuutta on tarkasteltu myös monikulttuurisuuden kannalta (esim. Rastas 2013 toim., Pesonen 2018; ks. luku 9). Yksi uusi näkökulma on tutkia lasten kuvakirjan äärellä tapahtuvaa lapsen ja vanhemman vuorovaikutusta (Karjalainen 2018).

13 Lopuksi

Tämän kartoituksen perusteella suomalaisesta lasten- ja nuortenkirjallisuudesta piirtyy hyvin monipuolinen kuva. Kartoituksen keskeinen tehtävä oli selvittää aiheiden ja käsittelytapojen mahdollisia katvealueita. Aiemmin vähemmän käsiteltyjä, ns. vaikeita aiheita (seksuaalisuus, mielenterveyden häiriöt yms.) käsitellään lastenkirjallisuudessa paljon ja ennakkoluulottomasti. Lisäksi erilaisiin lasten ja nuorten omiin harrastuksiin kytkeytyvää kirjallisuutta on tarjolla runsaasti, ja esimerkiksi koodaamisen ja uusien tietokonepelien pelaaminen näkyy lasten tietokirjojen teemoissa. Tietoisuus tästä tarjonnasta on ensiarvoisen hyödyllistä lukemaan innostamisessa; onhan tietokirjojen yhdeksi ansioksi kirjallisuuskasvatuksen kannalta ajateltu se, että oppilasta kiinnostavaa aihetta käsittelevä tietokirja voi toimia lukuinnon herättäjänä myös sellaisille lapsille, jotka eivät innostu kaunokirjallisuudesta (esim. Paasio-Leimola & Uusi-Hallila 2017: 186, 196).

Joitakin katvealueita kuitenkin löytyy. Kotoiset vähemmistömmme saamelaiset, romanit tai tataarit eivät juurikaan näy suomenkielisessä kirjallisuudessa (LKI 2017, Nordling 2019a). Myös Suomen uudemmissa vähemmistöistä, kuten somaleista, voisi olla enemmänkin kirjallisuutta. Lisäksi suomenruotsalaisista puhutaan usein ja itsestäänselvästi, ja suomenruotsalaisia kirjoja on, mutta lapsille suunnattuja tietokirjoja suomenruotsalaisuudesta ei juurikaan näy; suomenruotsalaisuus on esillä lähinnä henkilöiden (Runeberg, Topelius ym.) kautta. (Nordling 2019b.) Vaikka

monikulttuurisuus on valtavirtaa lastenkirjoissa, teemaa käsittelevä kirjallisuus on usein valtaväestön tuottamaa (Laaksonen 2019). Siinä missä tiedonaloista esimerkiksi luonnontieteet ovat näkyvä aihealue lasten tietokirjallisuudessa, yhteiskunnallisista ilmiöistä lapsille ymmärrettävästi kertovalle kirjallisuudelle voisi olla tilaa.

Tämän kartoituksen perusteella katvealueet ja suurimmat aukot eivät kuitenkaan koske niinkään käsiteltäviä aiheita kuin eri kohderyhmälle sovitettuja esitystapoja. Kuvaa ja kirjoitusta yhdistellään luovasti, ja runsaalla kuvituksella onkin pitkä perinne osana lastenkirjoja. Kuitenkin erityisesti selkokieliselle kirjallisuudelle olisi lisätarvetta, vaikka tarjonta onkin viime vuosina monipuolistunut. Selkokieli on toisaalta vain yhdenlainen helpotetun lukemisen kielimuoto, ja entistä monipuolisempi helpotetun lukemisen tarjonta saattaisi löytää myös kohdeyleisöä (ks. luku 10). Lasten äänikirjoille saattaisi olla edelleen kysyntää samaan aikaan kuin äänikirjojen suosio on kasvanut voimakkaasti aikuisten keskuudessa – kasetilta samaan aikaan kuunneltavilla lastenkirjoillahan on pitkä perinne. Vaijärvi (2016: 10) huomauttaa, että myös sarjakuvaa voisi hyödyntää enemmänkin nimenomaan tietoaineksen esittämisessä. Myös Heikkilä-Halttunen (2019) peräänkuuluttaa kuvallista ja sanallista ilmaisua monipuolisesti yhdistävää kirjallisuutta, joka samalla vastaisi kouluopetuksen muuttuviin vaatimuksiin. Laaksonen (2019) taas huomaa tarpeen isommille alakoululaisille suunnatussa, helppolukuisessa ja runsaasti kuvitetussa kirjallisuudessa.

Nordling (2019b) nostaa erikseen esiin interaktiivisuuden lastenkirjojen lisäominaisuutena. Hän mainitsee esimerkkeinä interaktiivisista kirjoista erilaiset lelukirjat, kuten kurkistuskirjat ja näyttämökirjat. Omanlaistaan vuorovaikutteisuutta on teoksissa, joissa lukija saa itse täydentää tarinaa, kuljettaa juonta vihjeiden mukaan ja valita erilaisia loppuja. Kirjan maailmoja voi toisaalta laajentaa tablettisovelluksen avulla. Tällaisten kirjojen avulla lukemaan on helppo houkuttaa ja niitä voisi olla enemmänkin.¹³ (Nordling 2019b.)

Tärkein haaste on saada lapset tämän runsaan tarjonnan äärelle. Monipuolinen ja ajankohtainen lastenkirjatarjonta pitää saada vastakin niin vanhempien kuin opettajien tietoisuuteen erilaisilla keinoilla. Myös Heikkilä-Halttusen (2019) mukaan iso haaste koulumaailmassa on, että varhaiskasvattajat, ala- ja yläkoulun ja toisen asteen opettajat eivät ole tietoisia Suomessa ilmestyvästä monipuolisesta lasten- ja nuortenkirjatarjonnasta ja pitäytyvät valitettavan usein vanhoissa teoksissa. Tähän puutteeseen kuitenkin tarttuvat monet ajankohtaiset hankkeet, kuten Lukuklaani, Lastenkirjainstituutin *Lastenkirjat esiin!* -hanke sekä useat opettajien täydennyskoulutushankkeet. Esimerkiksi Lukuklaanin kirjapakettien voidaan ajatella olevan juuri

¹³ Vuorovaikutteisia lastenkirjoja voi hakea Onnet-tietokannasta esimerkiksi asiasanoilla *interaktiiviset teokset, ratkaisukirjat, vaihtoehtoiset juonet* ja *täydennetty todellisuus*. Lelukirjoja löytyy asiasanalla *lelukirjat*, ja niistä esiintyy lukematon määrä erilaisia alalajeja.

konkreettinen keino tuoda ajankohtaiset lastenkirjat opettajien ja lasten käsille ja tehdä ne tutuiksi. Toisaalta myös median mielenkiinto lastenkirjallisuutta kohtaan on viime vuosina heikentynyt, ja huomio keskittyy alati harvempiin teoksiin – silloinkin usein palkintojen tai elokuvasoovitusten myötä (vrt. Heikkilä-Halttunen 2013: 260–261). Kodeissa, kouluissa ja mediassa on hyvä edelleen muistaa tuoda esille konkreettinen – ja kenties tärkein – portti lukuintoon: laadukkaat, kiinnostavat ja ajankohtaiset lasten- ja nuortenkirjat.

Lähteet

Aerila, Juli-Anna 2013: Voiko nuortenkirjoja käyttää koulun monikulttuurisuuskasvatuksessa? Teoksessa Anna Rastas (toim.), *Kaikille lapsille. Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa*, s. 150–173. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Grünthal, Satu 2017: ”Herätkää! Tahdon säpinää!” Lastenrunous 2000-luvulla. *Avain* 1/2017, s. 54–67.

Grünthal, Satu, Pirjo Hiidenmaa, Sara Routarinne, Henri Satokangas & Liisa Tainio 2019: Alakoulun kirjallisuuskasvatusta kartoittamassa: Lukuklaanin opettajakyselyn tuloksia. Teoksessa Matti Rautianen & Mirja Tarnanen (toim.), *Tutkimuksesta luokkahuoneisiin. Ainedidaktisia julkaisuja* 15, 161–180. Suomen ainedidaktinen tutkimusseura.

LKI 2010–2018 = Lastenkirjainstituutin *Kirjakori*-raportti, <http://lastenkirjainstituutti.fi/muut-palvelut/tietoa-ja-tilastoja/lastenkirjatilastot>.

Löytönen, Markku 2017: Miten kirjojen kuvamaailma on muuttunut? Teoksessa Pirjo Hiidenmaa (toim.), *T niin kuin tietokirjallisuus*, s. 101–108. Helsinki: Äidinkielen opettajan liitto.

Heikkilä-Halttunen, Päivi 2012: Idyllic Childhood, Jagged Youth. Finnish Books for Children and Young People Meet the World. Teoksessa Leena Kirstinä (toim.), *Nodes of Contemporary Finnish Literature*, s. 136–151.

Heikkilä-Halttunen, Päivi 2013: Lasten- ja nuortenkirjallisuus kyseenalaistaa ja ottaa kantaa. Teoksessa M. Hallila, Y. Hosiaislouma, S. Karkulehto, L. Kirstinä ja J. Ojajärvi (toim.), *Suomen nykykirjallisuus 1. Lajeja, poetiikkaa*, s. 247–269. Helsinki, SKS 2013.

Heikkilä-Halttunen, Päivi 2018: Kuinka Suomella menee? Vastaus löytyy lastenkirjoista. *Helsingin Sanomat*, Kulttuuri B3, 19.12.2018.

Heikkilä-Halttunen, Päivi 2019 = Heikkilä-Halttunen kirjalliset kommentit käsikirjoitukseen 18.1.2019.

Hiidenmaa, Pirjo 2017: T niin kuin tietokirjallisuus: aiheet, lajit ja luokitukset. Teoksessa Pirjo Hiidenmaa (toim.), *T niin kuin tietokirjallisuus*, s. 51–76. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.

Karjalainen, Sari 2018: Löytöretkiä sanojen syntysijoille – kuva vuorovaikutuksellisena toimintana. Esitelmä AFinLAN syysseminaarissa Joensuussa 9.11.2018.

- Laaksonen, Kaisa 2019 = Laaksosen kirjalliset kommentit käsikirjoitukseen 17.1.2019.
- Nordling, Päivi 2017: Selkokirja käteen! Blogikirjoitus Lastenkirjainstituutin *Kirjastonhoitaja mietiskelee* -blogissa 5/2017. [Viitattu 28.1.2019.]
- Nordling, Päivi 2019a: Luen uusia lasten ja nuorten tietokirjoja. Blogikirjoitus Lastenkirjainstituutin *Kirjastonhoitaja mietiskelee* -blogissa 11.1.2019. [Viitattu 28.1.2019.]
- Nordling, Päivi 2019b = Nordlingin kirjalliset kommentit käsikirjoitukseen 17.1. ja 1.2.2019.
- Paasio-Leimola, Leena & Tuula Uusi-Hallila 2017: Sivistystä, elämyksiä, ilmiöitä. Tietokirjalla on paikkansa nykykoulussa. Teoksessa Pirjo Hiidenmaa (toim.), *T niin kuin tietokirjallisuus*, s. 185–196. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- Pasanen, Anni 2018: Poika, joka pääsi pois pimeästä. *HS Kuukausiliite* 1/2019.
- Pesonen, Jaana 2018: Kohti kriittistä lukutaitoa Tatun ja Patun kanssa. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 9(3). Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2018/kohti-kriittista-lukutaitoa-tatun-ja-patun-kanssa>. [Viitattu 23.7.2018.]
- POPS 2014: *Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 2014*. Opetushallitus.
- Rastas, Anna 2013a: Johdanto. Kirjoja kaikille lapsille! Teoksessa Anna Rastas (toim.), *Kaikille lapsille. Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa*, s. 7–23. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rastas, Anna 2013b: Lopuksi. Rajaton maailma? Teoksessa Anna Rastas (toim.), *Kaikille lapsille. Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa*, s. 295–305. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rastas, Anna (toim.) 2013: *Kaikille lapsille. Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Selkokeskus 2018: Selkokeskuksen verkkosivut <https://selkokeskus.fi>. [Viitattu 8.1.2019.]
- Vaijärvi, Kari 2015: *Totta tosiaan. Kotimaisia lasten ja nuorten tietokirjailijoita*. Helsinki: Avain.
- Vaijärvi, Kari 2016: *Toden teolla. Kotimaisia lasten ja nuorten tietokirjailijoita 2*. Helsinki: Avain.